

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІЗОВАНИХ ТОВАРНИХ РИНКІВ

THE ESSENCE AND FEATURES OF THE ORGANIZED COMMODITY MARKETS FUNCTIONING

У статті висвітлено організаційно-економічні засади функціонування організованих товарних ринків. Розглянуто передумови виникнення організованої торгівлі товарними активами в світі. Визначено етапи трансформації торгових операцій через виникнення локальних ринків, ярмарок, аукціонів та організованих товарних ринків. Встановлено тотожність між поняттями «організована торгівля» та «біржова торгівля» на ринках товарних активів, що характеризує торгівлю за встановленими правилами, гарантовану з боку організаторів торгівлі. Висвітлено теоретичну сутність поняття «організовані товарні ринки» у відповідності до вітчизняної законодавчо-правової бази, а також наведено види організованих товарних ринків в Україні. Відображено основні функції та структурні елементи організованих товарних ринків у ринкових умовах. Охарактеризовано сучасний стан та визначено перспективні напрями розвитку організованих товарних ринків в Україні.

Ключові слова: організовані товарні ринки, організована торгівля, біржова торгівля, товарні біржі, товарні активи.

The article highlights the organizational and economic principles of the functioning of organized commodity markets. The prerequisites for the emergence of organized trade in commodity assets in the world are considered. It was established that organized trade in commodity assets in conditions of new uncertainties and risks, especially related to the consequences of the war in Ukraine, provides the possibility of the effective price forecasting situation and stabilization of the main commodity markets. At the same time, russia's military aggression in Ukraine caused global instability in many commodity markets, in particular in the markets of energy and agricultural products. As a result, the negative consequences of price volatility on the main types of commodity assets are observed, which determines the urgency of researching the problems of the functioning of organized commodity markets in the new conditions of global instability. The identity between the concepts of "organized trade" and "exchange trade" in the markets of commodity assets was established, which characterizes trade according to established rules, guaranteed by trade organizers. The theoretical essence of the concept of "organized commodity markets" is highlighted in accordance with the domestic legislative and legal framework, and the types of organized commodity markets in Ukraine are also given. It was determined that the main characteristic features of organized commodity markets are: the important role of buyers, the formation of competitive principles of functioning and ensuring stabilization in the conditions of strengthening integration processes at the global level. The current state is characterized and perspective directions for the development of organized commodity markets in Ukraine are determined. It has been established that in the last two years the domestic organized commodity market is trading in spot contracts. It was determined that the development of domestic organized commodity markets in the post-war period should be based on the formation of trade in commodity derivative contracts.

Key words: organized commodity markets, organized trade, exchange trading, commodity exchanges, commodity assets.

УДК 339.172

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct72-6>

Ільчук М.М.

д.е.н., професор,
завідувач кафедри організації
підприємництва та біржової діяльності,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України

Заніздра А.С.

аспірант кафедри організації
підприємництва та біржової діяльності,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України,

Ilichuk Mykola

National University of Life
and Environmental Sciences of Ukraine

Zanizdra Arkadii

National University of Life
and Environmental Sciences of Ukraine

Постановка проблеми. Організована торгівля товарними активами в умовах нових невизначеностей та ризиків, особливо пов'язаних з наслідками війни в Україні, забезпечує можливість ефективного прогнозування цінової кон'юнктури та стабілізації основних сировинних товарних ринків.

Водночас, військова агресія росії в Україні викликала глобальну нестабільність на багатьох товарних ринках, зокрема на ринках енергетики й аграрної продукції.

У результаті, спостерігаються негативні наслідки цінової волатильності на основні види товарних активів, що обумовлює актуальність дослідження проблем функціонування організованих товарних ринків у нових умовах глобальної нестабільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розкриття сутності організованих товарних ринків та проблематики його функціонування на міжнародному та національному рівнях відображаються у наступних вітчизняних наукових

працях: В. Гниляк, Р. Дудяка, А. Масло, О. Маслака, Ю. Рубана, М. Солодкого [4–5], О. Сохацької, О. Шпичака, В. Яворської [3–6], тощо.

Не дивлячись на великий науковий доробок, все ще лишаються питання, які потребують постійного вивчення, зокрема мова йде про наявність проблематики методичного характеру щодо формування та регулювання організованих товарних ринків в Україні, особливо після початку трансформації законодавчо-правового регулювання.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення основних організаційно-економічних засад функціонування організованих товарних ринків за умов глобальної нестабільності та війни в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження передумов виникнення організованої форми торгівлі свідчить про тривалі еволюційні етапи історичних періодів розвитку, які мають своє походження ще тисячоліття тому до нашої ери і пов'язані з першими формами торговельної активності у світі (рис. 1) [4].

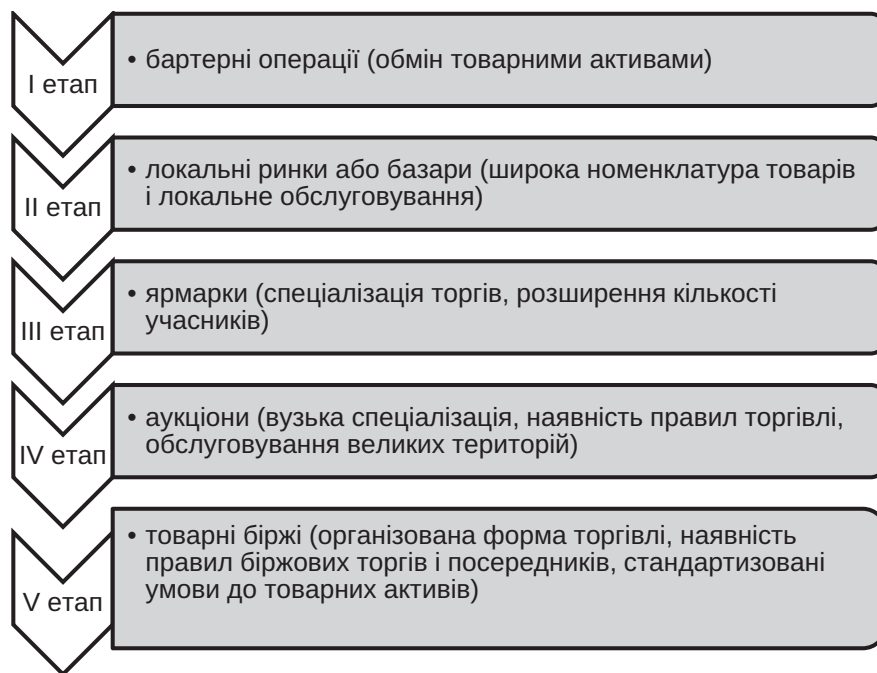

Рис. 1. Етапи трансформації торговельних операцій на ринках товарних активів у світі

Джерело: побудовано на основі [4]

Перші бартерні операції також були пов'язані з товарними активами, а саме сільськогосподарською продукцією. Зміна суспільно-економічних умов та виробничих технологій прискорювала й удосконалення та розвиток нових форм торгівлі. Так, найпростішою формою торговельних відносин на товарних ринках стали локальні ринки або базари. Останні виступили передумовою для формування місць, де проходила торгівля різними видами товарних активів. На відміну від них, ярмарки мали на меті обслуговувати більші території й приваблювали комерсантів з усього світу. Аукціони виникли значно пізніше задля формування спеціалізованої торгівлі обмеженому колу зацікавлених покупців. Водночас, аукціони заклали основу для розвитку організованої форми торгівлі у визначених місцях – відому нині, як біржова торгівля [3–4].

Всі наявні форми торговельних операцій, які проводились на локальних ринках, ярмарках та аукціонах, забезпечили поступовий перехід до організованої форми торгівлі на ринках товарних активів, а пізніше – на ринках фінансових активів.

Організована форма торгівлі історично була пов'язана з виникненням торгівлі товарними активами на міжнародних товарних біржах. Тому, тотожним до поняття «організована торгівля» є поняття «біржова торгівля». Традиційно, біржова торгівля виступала гарантованою торгівлею стандартизованими видами біржових активів за встановленими на товарних біржах правилами торгівлі [4, с. 10–57].

Міжнародний досвід вказує на те, що біржова торгівля відрізнялась від попередніх форм торговельної діяльності жорсткими вимогами до

учасників торгівлі та гарантійним забезпеченням укладених угод на товарних біржах. Наявність високих вимог до проведення біржових операцій, у свою чергу, забезпечує можливість конкурентного ціноутворення та управління ціновими ризиками [4, с. 10–57].

Враховуючи те, що біржова торгівля є організованою торгівлею, тотожними між собою є також поняття «організований ринок» та «біржовий ринок». В обох категоріях ключовим залишається поняття «ринок».

Англійський економіст Джевонс відмітив у своїх працях, що термін «ринок» має на меті згрупувати людей, які бажають вступити у ділові стосунки з приводу купівлі-продажу товарних активів. Американський економіст Ф. Котлер виражає сутність «ринку» через наявність існуючих та/або потенційних учасників, віддаючи першочергову роль покупцям. Водночас, у більшості енциклопедичних трактувань поняття «ринок» характеризує сукупність інструментів для виконання обміну товарів у ході торговельних операцій між продавцями та покупцями [4, с. 13].

Економічна сутність категорії «організований ринок» визначається у якості ринкового механізму, який має забезпечити збалансування наявного попиту і пропозиції з метою визначення конкурентної ціни рівноваги [4, с. 13].

Не менш важливе значення відіграє категорія «ринок» у формуванні ринкового механізму та ринкових відносин у країні. Досить часто організований ринок відображає поточну ринкову кон'юнктуру на встановлені види товарних чи фінансових активів.

Необхідно зазначити, що зміна промислових революцій мала відчутний відбиток на формування ринкових відносин та зміну функціонального призначення організованих товарних ринків. Сьогодні основними характерними рисами організованих товарних ринків є (рис. 2) [4, с. 14]:

– по-перше, у сучасних умовах організований товарний ринок можна вважати ринком покупців, оскільки саме покупці формують свої вимоги до продавців і забезпечують підвищення якісного рівня торговельних операцій;

– по-друге, через наявність високого рівня пропозиції, виникає потреба у посиленні конкурентних переваг продавців, які досить часто намагаються удосконалювати свій виробничий процес та залучати нові інноваційні технології;

– по-третє, формування і розвиток сучасних організованих товарних ринків відбувається в умовах посилення інтеграційних процесів на глобальному рівні, що має прямий зв'язок із виникненням нових біржових альянсів.

В Україні з 2019 року функціонування організованих товарних ринків регулюється з боку Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку у межах Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» [1–2].

Організована форма торгівлі забезпечується професійними учасниками, які мають на це отримані від комісії дозволи. У відповідності до видів біржових активів та технологій торгівлі, організовані ринки в Україні можуть функціонувати у декількох організаційних формах (рис. 3) [6]:

– регульовані ринки (товарні, деривативних контрактів);

– БТМ (товарні, деривативних контрактів);

– ОТМ (деривативних контрактів).

Функціональне призначення організованих товарних ринків у сучасних умовах виражається через [6]:

– забезпечення конкурентного ціноутворення та прогнозування ринкової кон'юнктури;

– акумуляцію та трансферт вільного капіталу та товарних активів;

– стабілізацію і збалансування економічної системи;

– зменшення цінових ризиків (механізм хеджування);

– захист інвесторів та створення однакових умов для усіх біржових учасників.

Організовані товарні ринки нині являються основним джерелом акумуляції вільного капіталу на глобальному рівні, адже у періоди значної цінової волатильності на основні види товарних активів, а саме енергоресурси та аграрну продукцію, в останні роки також зросла кількість укладених угод на ф'ючерсні та опціонні контракти на провідних біржах світу.

Крім того, інвестори, через наявну цінову волатильність також більш активно приймають участь у біржовій торгівлі товарними деривативними контрактами з метою отримати прибутки на зростаючих цінових ризиках.

Оцінка сучасного стану вітчизняного організованого товарного ринку за даними Національної комісії цінних паперів та фондового ринку свідчить про те, що в останні два роки організований товарний ринок являє собою переважно торгівлю спот-контрактами (рис. 4) [2].

Якщо порівняти обсяги торгівлі товарними та фінансовими активами, то можна побачити перевагу біржової торгівлі товарними активами упродовж 2022 року, що пов'язано з війною в Україні, а також зниженням інвестиційної привабливості фондового ринку. Водночас, група товарних активів, в основному, за цей період була представлена торгівлею енергоресурсами [2].

У відповідності до Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» організований товарний спот-ринок – являє собою сукупність учасників товарних ринків та правовідносин між ними щодо купівлі-продажу товарних активів шляхом укладення товарних спот-контрактів [1].

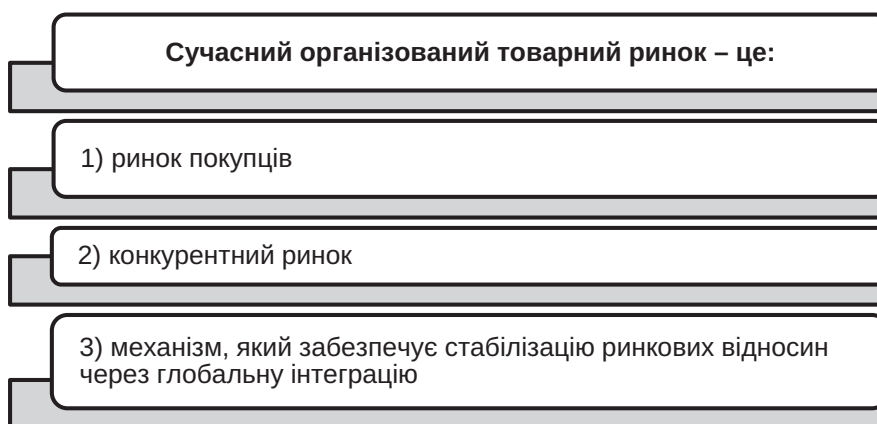

Рис. 2. Характерні риси сучасного організованого товарного ринку

Джерело: побудовано на основі [4, с. 14]

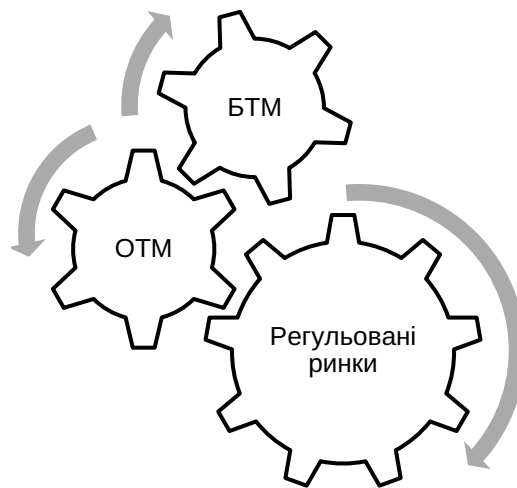

Рис. 3. Види організованих ринків в Україні

Джерело: побудовано на основі [1]

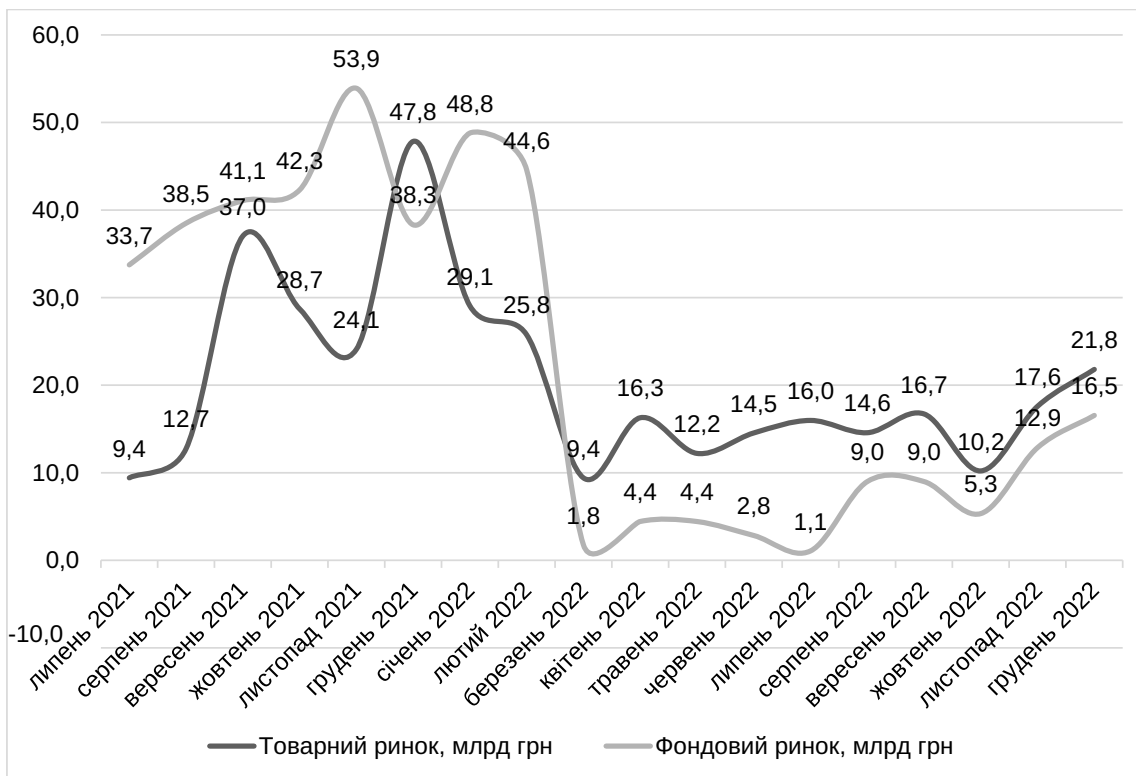

Рис. 4. Динаміка організованої торгівлі за видами біржових активів в Україні, млрд грн

Джерело: побудовано на основі [2]

Товарні спот-контракти є угодами, укладеними на організаторах торгівлі на товарні активи, умови яких включають оплату та поставку товарних активів у короткий проміжок часу [1; 6]:

1) упродовж двох робочих днів;

2) через визначений часовий проміжок, обумовлений сторонами контракту і досить часто зафіксований у біржових специфікаціях.

Торгівля спот-контрактами вже давно на міжнародних біржових майданчиках була замінена торгівлею строковими контрактами – товарними

деривативними контрактами. Останні прискорили обіг інвестиційного капіталу та підвищили ліквідність біржової торгівлі, переважно завдяки наявності нової технології торгівлі на товарних біржах – Інтернет-трейдингу.

Нині біржова торгівля відбувається у електронному режимі, охоплюючи велику кількість учасників по всьому світу.

Враховуючи світовий досвід, перспективи розвитку вітчизняних організованих товарних ринків у повоєнний період мають ґрунтуватись на

прискоренні формування внутрішньої організованої торгівлі товарними деривативними контрактами на основні види енергоресурсів, аграрної продукції, металів та лісоматеріалів.

У напрямку розвитку вітчизняної організованої торгівлі товарним активами з боку держави вже здійснено певні кроки, а саме прийнято нові законодавчі акти та передано повноваження щодо регулювання до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [4; 6].

Удосконалення законодавчо-правової бази у свою чергу підвищує вимоги до організаторів – товарних бірж, що обумовлює їх покращувати якісний рівень роботи. Не даремно після цих вимог в Україні ліцензування на даний момент пройшли лише три товарні біржові майданчики, хоча до цього діяло понад п'ятсот товарних бірж.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, ефективне функціонування організованих товарних ринків у сучасних умовах має забезпечити посилення ролі цих ринків у всіх процесах ціноутворення та прогнозування ринкової кон'юнктури. Адже, світовий досвід свідчить, що біржові котирування організованих товарних ринків використовуються у забезпеченні конкурентного ціноутворення та стабілізації товарних ринків на міжнародному та національному рівнях. Наявність цінових перекосів на вітчизняних товарних ринках доводить важливість подальшої розбудови різних форм організованих товарних ринків в Україні у повоєнний період.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
2. Звіти НКЦПФР. URL: <https://www.nssmc.gov.ua> (дата звернення: 10.04.2023).
3. Ільчук М.М., Радько В.І., Яворська В.О. Організаційні засади здійснення біржових операцій на біржовому ринку. *Інфраструктура ринку*. 2021. № 52. URL: <http://www.market-infr.od.ua/uk/52-2021> (дата звернення: 11.04.2023).

4. Солодкий М.О., Ільчук М.М., Яворська В.О. Аналіз і прогнозування біржового ринку : навчальний посібник. Київ: ФОР Ямчинський О.В., 2020. 642 с.

5. Солодкий М.О., Яворська В.О. Біржовий ринок в умовах глобалізації: стан та перспективи розвитку. *Інфраструктура ринку*. 2019. Випуск № 31. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/31_2019_ukr/30.pdf. 2. (дата звернення: 11.04.2023).

6. Яворська В.О. Аналіз ринків капіталу та організованих товарних ринків. *Інфраструктура ринку*. 2022. № 69. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2022/69_2022/7.pdf (дата звернення: 12.04.2023).

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy «Pro rynky kapitalu ta orghanizovani tovarni rynky» [Law of Ukraine "On Capital Markets and Organized Commodity Markets"]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>. (accessed 10 April 2023). (in Ukraine)
2. Zvity NKCPFR (2023). [Reports of the NSSC]. Available at: <https://www.nssmc.gov.ua> (accessed 10 April 2023). (in Ukraine)
3. Ilchuk M.M., Radko V.I. and Yavorska V.O. (2021). Orhanizatsiini zasady zdiisnennia birzhovykh operatsii na birzhovomu rynku [Organizational principles of carrying out transactions on the derivatives market]. *Infrastruktura rynku*, no. 52. Available at: <http://www.market-infr.od.ua/uk/52-2021> (accessed 11 April 2023). (in Ukraine)
4. Solodkyi M.O., Ilchuk M.M. and Yavorska V.O. (2020). Analiz i prohnozuvannia birzhovoho rynku [Analysis and forecasting of the derivatives market]. Kyiv: FOP Yamchynskyi O.V. (in Ukraine)
5. Solodkyi M.O. and Yavorska V.O. (2019). Birzhovi rynok v umovakh hlobalizatsii: stan ta perspektyvy rozvytku [The derivatives market in the conditions of globalization: state and prospects for development]. *Infrastruktura rynku*, no. 31. Available at: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/31_2019_ukr/30.pdf (accessed 11 April 2023). (in Ukraine)
6. Yavorska V.O. (2022). Analiz rynkiv kapitalu ta orhanizovanykh tovarnykh rynkiv [Analysis of capital markets and organized commodity markets]. *Infrastruktura rynku*, no. 69. Available at: http://www.market-infr.od.ua/journals/2022/69_2022/7.pdf (accessed 12 April 2023). (in Ukraine)